

Rola krajoznawstwa w ochronie dóbr kultury – tradycje i wyzwania współczesności

Joanna Ziarkowska

ORCID: 0000-0001-8577-9014

joanna.ziarkowska@awf.krakow.pl

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie

Instytut Rekreacji i Sportów Przestrzeni, Zakład Historii i Organizacji Rekreacji

Dominik Ziarkowski

ORCID: 0000-0002-2229-5845

ziarkowd@uek.krakow.pl

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

Instytut Zarządzania, Katedra Turystyki

Abstrakt: Od końca XVIII wieku w różnych krajach Europy zaznaczył się nurt dążący do wszechstronnego poznania rodzimej historii, pamiątek kultury oraz przyrody. W kolejnym stuleciu zaczęły powstawać specjalnie w tym celu powoływane organizacje, które umożliwiały ich członkom udział w wycieczkach, spotkaniach oraz podejmowanie różnych działalności na rzecz poznawania i popularyzacji wiedzy o swoim regionie. Tworzenie podobnych organizacji na ziemiach polskich było utrudnione ze względu na podział kraju na zabory. W 1873 roku udało się jednak powołać w Galicji Towarzystwo Tatrzańskie, a w roku 1906 powstało w Warszawie Polskie Towarzystwo Krajoznawcze. Wśród istotnych celów swojej działalności organizacje te wskazywały opiekę nad zabytkami, a także gromadzenie zbiorów i tworzenie muzeów regionalnych. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 roku aktywność tych stowarzyszeń mogła objąć obszar całego kraju, a w 1950 roku połączyły się one tworząc Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, które działa do czasów współczesnych.

Celem artykułu jest ukazanie wkładu polskiego ruchu krajoznawczego w ochronę dóbr kultury. Zagadnienia te zostały przedstawione w układzie chronologicznym oraz problemowym, skupiając się przede wszystkim na takich kwestiach, jak tworzenie muzeów, ochrona zabytków oraz ich inwentaryzacja. Zaprezentowano również uwagi dotyczące współczesnych wyzwań w zakresie ochrony spuścizny kulturowej, jakie stają przed krajoznawcami. Problemy z finansowaniem działalności Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego, a także zmniejszająca się liczba członków tej organizacji doprowadziły m.in. do utraty wielu muzeów prowadzonych przez Towarzystwo, a także do zaniechania części podejmowanych wcześniej inicjatyw. Wydaje się, że do niektórych z nich warto byłoby powrócić (na przykład do organizacji wspólnych zjazdów i szkoleń z wojewódzkimi konserwatorami zabytków). Biorąc pod uwagę realne możliwości główny wysiłek krajoznawców powinien być jednak ukierunkowany na zachowanie obecnych placówek muzealnych prowadzonych przez Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, a także na działalność edukacyjną mającą na celu uświadamianie turystom wartości tkwiących w dziedzictwie kulturowym. Dużą rolę do odegrania w tym zakresie mają zwłaszcza przewodnicy turystyczni.

Słowa kluczowe: krajoznawstwo, ochrona dóbr kultury, muzealnictwo, inwentaryzacja krajoznawcza

Wprowadzenie

Krajoznawstwo jest zjawiskiem o odległej genezie, której początków doszukiwać się można już w czasach antycznych. W starożytnej Grecji oraz w Rzymie powstawały teksty zawierające zagadnienia krajoznawcze, takie jak opracowania historyczno-

geograficzne autorstwa Herodota, Strabona oraz Pliniusza Starszego [Kruczek, Kurek, Nowacki 2012, s. 29]. Tworzono też pierwsze przewodniki, wśród których najbardziej znanym przykładem pozostają *Wędrówki po Grecji* (*Helládos Periēgēsis*) Pauzania z II wieku n.e. [Herndon 2007, s. 15]. W polskiej literaturze wątki krajoznawcze pojawiały się już od średniowiecza i rozwijały się w kolejnych epokach w postaci kronik, chorografii, opisów podróży, dzieł kartograficznych itd. W okresie oświecenia, a potem romantyzmu krajoznawstwo zaczęło w różnych krajach europejskich przybierać bardziej masowy charakter jako ideowa działalność ukierunkowana na poznawanie własnej ojczyzny, propagowania wartości i formowania postaw społecznych. Na ziemiach polskich zbiegło się to z okresem zaborów, co sprawiło, że działalność krajoznawcza stała się jedną z ważnych form edukacji i pielęgnowania tożsamości narodowej [Prószyńska-Bordas 2016, s. 52–53].

W XIX wieku krajoznawstwo zaczęło rozwijać się jako ruch społeczny, skupiony w ramach specjalnie do tego celu powoływanych organizacji krajoznawczych. W polskiej rzeczywistości rozbiorowej tworzone je z mozołem i z opóźnieniem w stosunku do innych krajów, gdyż działalność krajoznawcza nie była dobrze widziana przez zaborców. Wprowadzenie częściowej autonomii w Galicji umożliwiło utworzenie w roku 1873 Towarzystwa Tatrzańskiego (TT), a problemy wewnętrzne Rosji i jej uwikłanie w wojnę z Japonią pozwoliły zarejestrować w Warszawie w roku 1906 Polskie Towarzystwo Krajoznawcze (PTK) [Twaróg 2006a, s. 51–52]. Działalność tych organizacji, początkowo ograniczona terytorialnie do obszaru zaborów (odpowiednio: austriackiego i rosyjskiego), po odzyskaniu przez Polskę niepodległości mogła objąć cały kraj. Tradycje Towarzystwa Tatrzańskiego (przemianowanego po I wojnie światowej na Polskie Towarzystwo Tatrzańskie, PTT) oraz Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego kontynuuje powstałe z ich połączenia w roku 1950 Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze (PTTK).

Od początku zorganizowanego ruchu krajoznawczego w jego działalności zaznaczyła się troska o dobrą kulturę. Wyrażała się ona w różnych szczegółowych działaniach, takich jak ochrona zabytków, zakładanie muzeów i bibliotek, inwentaryzacja krajoznawcza czy organizacja seminariów o tematyce konserwatorskiej. Informacje na temat tego rodzaju aktywności znaleźć można m.in. w monografiach PTK [Jędrzejczyk 2006] oraz PTTK [Mazurski 2007; Piotrowski 2012], a także w licznych artykułach szczegółowych, poświęconych w większości tematyce muzeów regionalnych [Cichy 1990; Midura 1990;

Szymański 1990; Midura 2002; Piotrowski 2016]. Na szczególną uwagę zasługuje ponadto monografia Franciszka Midury [2004] o społecznej opiece nad zabytkami na ziemiach polskich do zakończenia I wojny światowej, w której autor podkreślił duże znaczenie, jakie w tej kwestii odegrały organizacje krajoznawcze.

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie wkładu polskiego ruchu krajoznawczego w ochronę dóbr kultury w ujęciu historycznym oraz problemowym. Punktem wyjścia będą zapisy dotyczące celów działalności TT oraz PTK, zamieszczone w statutach tych organizacji. Następnie przedstawiony będzie proces tworzenia i ewolucji muzeów krajoznawczych, spośród których nieliczne są do czasów współczesnych prowadzone przez PTTK. Omówione zostaną także zagadnienia inwentaryzacji krajoznawczej oraz ochrony zabytków. W końcowej części podejmiemy próbę odpowiedzi na pytania o to, jaki jest obecnie stan zaangażowania krajoznawców w ochronę dóbr kultury i jakie wyzwania w tym zakresie wydają się najistotniejsze.

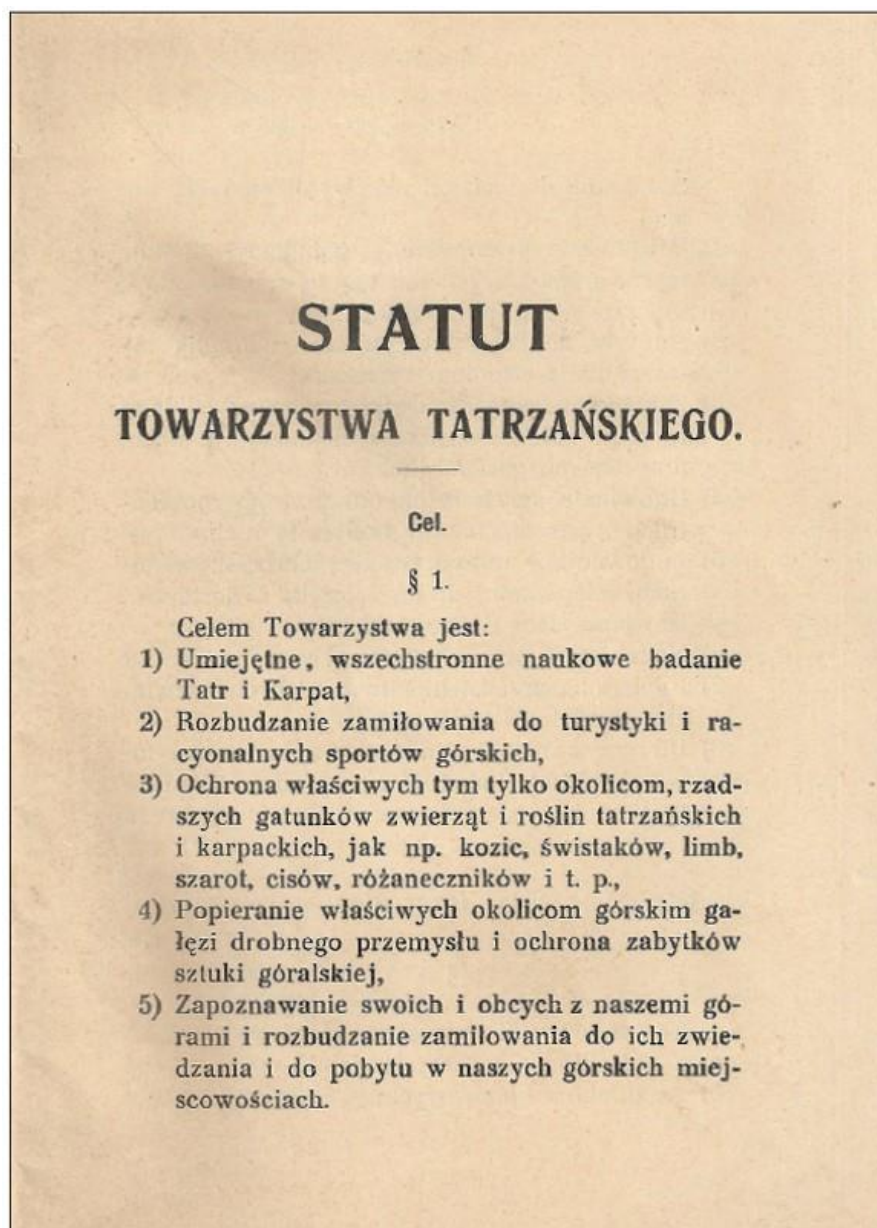
Ochrona dóbr kultury w statutach TT i PTK

Zagadnienia związane z ochroną dóbr kultury wyraźniej zaznaczyły się w zapisach dotyczących celów działania Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, ale obecne były również w kolejnych statutach Towarzystwa Tatrzańskiego, a co ważniejsze – także w rzeczywistych wysiłkach podejmowanych przez tę organizację. W pierwszym statucie Galicyjskiego Towarzystwa Tatrzańskiego (przemianowanego już w 1874 roku na Towarzystwo Tatrzańskie) sformułowano takie cele jak: badanie i zwiedzanie Tatr, Pienin i Karpat, ochrona zwierząt górskich oraz wspieranie przemysłu góralskiego [Gaj 2006, s. 42].

W nieco bardziej rozbudowany sposób cele działania TT określono w wersji statutu, która ukazała się drukiem w 1874 roku¹. Warto jednak zwrócić uwagę, że w dokumencie tym brakuje zapisu o wspieraniu przemysłu góralskiego, który można bez wątpienia odnosić m.in. do troski o zachowanie tradycyjnego rzemiosła ludowego. Nawiasem mówiąc, członkowie TT wykazywali dbałość o wspomniane rzemiosło, czego najlepszym przykładem było założenie szkoły snycerskiej (późniejszej Szkoły Przemysłu Drzewnego) w Zakopanem, którą otwarto w 1876 roku [Świerż 1877, s. 4].

¹ Zdaniem Jerzego Kapłona ten opublikowany statut stanowił rodzaj kolejnej propozycji, która jednak – wbrew temu, co zapisano na końcu liczącej siedem stron publikacji – nie została oficjalnie zatwierdzona przez c.k. Namiestnictwo we Lwowie. Zob. Kapłon 2018, s. 260.

Dopiero późniejsze statuty TT odnoszą się w większym stopniu do ochrony dóbr kultury. W wersji z roku 1911 wymieniono „ochronę zabytków sztuki góralskiej” (ryc. 1), a późniejsze statuty – z lat 1922 oraz 1935 – zawierają zapisy o potrzebie zachowania „etnograficznych właściwości mieszkańców” [Wójcik 1998, s. 3].

Ryc. 1. Pierwsza strona Statutu Towarzystwa Tatrzańskiego z 1911 roku
Źródło: Kapłon 2018, s. 259

Założone w 1906 roku w Warszawie Polskie Towarzystwo Krajoznawcze działało w oparciu o swój statut, określony jako Uchwała o Polskim Towarzystwie Krajoznawczym. W dokumencie tym, pod którym podpisali się Aleksander Janowski (1866–1944), Kazimierz Kulwieć (1871–1943) i Karol Hoffman (1855–1937), określono trzy cele działania organizacji oraz dwanaście „dróg” służących realizacji owych celów.

Towarzystwo zostało powołane po to, aby zbierać wiadomości dotyczące krajoznawstwa polskiego, gromadzić dane naukowe (wśród wymienionych dyscyplin znalazła się m.in. etnografia oraz historia sztuki), a także popularyzować wiedzę krajoznawczą wśród szerokich kręgów społeczeństwa, zwłaszcza młodzieży. Wśród sposobów działalności przewidziano natomiast m.in. gromadzenie zbiorów z zakresu folkloru, archeologii, etnografii, przemysłu i sztuki, zakładanie i utrzymywanie bibliotek oraz urządzenie wystaw krajoznawczo-naukowych. W ostatnim punkcie zapisano, iż Towarzystwo „roztacza opiekę nad zabytkami sztuki, pamiątkami historycznymi i osobliwościami przyrodniczymi w kraju” [Twaróg 2006a, s. 54–55].

Warto dodać, że główny założyciel PTK, Aleksander Janowski, był mocno zainteresowany zabytkami, a także dostrzegał potrzebę ich ochrony. Idea powołania do życia organizacji krajoznawczej zrodziła się u niego znacznie wcześniej, bo już w roku 1885, gdy jako dziewiętnastolatek zwiedzał razem ze swoim przyjacielem ruiny zamku Ogrodzieniec w Podzamczu. Po wielu latach wspominał o tej wycieczce, pisząc na łamach czasopisma „Ziemia”: „(...) zupełnie podświadomie rozbudziło się w duszy pragnienie: aby te cuda naszej przyrody i kultury mogły być podziwiane przez najliczniejszą rzeszę. To była właśnie bezwiedna koncepcja krajoznawstwa” [Janowski 1931, s. 337]. W innym swoim tekście współzałożyciel PTK stwierdzał: „Miljony Polaków nie wiedziały, że jest jakiś Ogrodzieniec, lub gdzie go szukać. Miljony Polaków kraju swego nie zna, a powinno kraj znać, by tem goręcej go kochać. Kochać i szanować. Tej idei chciałbym służyć. (...) Tak się urodziła myśl o Towarzystwie Krajoznawczem. Tam, gdzie urwiste skały wieńczą baszty Bonerowego zamczyska...” [Janowski 1936, s. 121]. Działalność Janowskiego na polu ochrony dóbr kultury rozpoczęła się jeszcze przed powołaniem do życia PTK. Już pod koniec XIX wieku współpracował on z Komisją Historii Sztuki Akademii Umiejętności, przekazując krakowskiemu historykowi sztuki Marianowi Sokołowskiemu (1839–1911) fotografie zabytków wykonane w czasie licznych wycieczek. Niektóre z tych zdjęć były zamieszczane na łamach pierwszego polskiego czasopisma z zakresu historii sztuki, czyli „Sprawozdań Komisji Historii Sztuki” [Ziarkowski 2020, s. 86].

Ryc. 2. Odznaka Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, proj. M. Wisznicki
Źródło: Ziarkowski 2014, s. 103

Sylweta zamku ogrodzienieckiego stała się bez mała symbolem całego polskiego ruchu krajoznawczego, do czego przyczyniła się odznaka PTK, zaprojektowana wkrótce po utworzeniu tej organizacji przez jednego z jej członków, Mikołaja Wisznickiego (1870–1954). Widok ruin zamku zajmuje w niej centralną część, a na otoku znalazły się herby Krakowa, Poznania i Warszawy jako wymowne nawiązania do całości ziem polskich podzielonych przez zaborców (ryc. 2). Pamięć o znaczeniu zamku Ogrodzieniec dla powołania PTK powracała także w późniejszych odznakach², a w mury dziedzińca tej warowni wmurowano dwie tablice pamiątkowe – pierwsza upamiętnia 60. rocznicę powstania, którą Towarzystwo obchodziło w roku 1966, a drugą odsłonięto na okrągłą, setną rocznicę w roku 2006 (ryc. 3).

² W późniejszych odznakach powtarzano te same najważniejsze elementy, w tym oczywiście widok zamku Ogrodzieniec i wspomniane herby miast. Niekiedy do tych samych symboli powracano także w okolicznościowych odznakach Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego. Więcej na ten temat zob. Twaróg 2006b.

Ryc. 3. Tablice upamiętniające powstanie PTK na zamku Ogrodzieniec w Podzamczu
 Źródło: fot. Dominik Ziarkowski

Dbałość o zabytki, a także działalność kulturotwórcza (m.in. zakładanie muzeów, izb regionalnych i bibliotek, aktywność wydawnicza) obecne były w działalności polskich organizacji krajoznawczych od początków ich istnienia. Najważniejsze aspekty owej działalności przybliżone zostaną w kolejnych podrozdziałach.

Muzea krajoznawcze

Zakładanie i prowadzenie placówek muzealnych było jedną z istotnych form działalności polskich organizacji krajoznawczych – najpierw TT, potem PTK, a wreszcie także PTTK. Towarzystwo Tatrzańskie pierwsze skromne muzeum zorganizowało już w roku 1875. Znajdowało się ono w Kuźnicach, a na eksponaty składały się niemal wyłącznie osobliwości przyrodnicze. Placówka funkcjonowała tylko przez dwa lata, a potem czyniono starania o jej reaktywację, do czego jednak nie udało się doprowadzić. Swoje zbiory TT przekazało powstałemu w 1888 roku Towarzystwu Muzeum Tatrzańskiego, które utworzyło wkrótce Muzeum Tatrzańskie im. Tytusa Chałubińskiego [Midura 2004, s. 306]. Towarzystwo Tatrzańskie od początku mocno wspierało tę placówkę, wstępując w 1890 roku do grona jej założycieli, a w roku 1913 sprzedając za symboliczną kwotę teren, na którym powstał nowy gmach muzeum w Zakopanem. Już po II wojnie światowej, w 1948 roku, doszło nawet do włączenia

muzeum w strukturę Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego, lecz dwa lata później placówka ta, podobnie jak wiele innych muzeów krajoznawczych, została upaństwowiona [Wójcik 1998, s. 8].

W inicjatywy muzealne podejmowane przez TT w początkowym okresie działania tej organizacji wpisuje się także wielka „Wystawa Etnograficzna” urządzona w 1880 roku przez Oddział Czarnohorski w Kołomyi. Było to ważne wydarzenie kulturalne i naukowe, w które zaangażowali się ówcześni uczeni, m.in. znany etnograf Oskar Kolberg (1814–1890), który zresztą był jednym z członków Towarzystwa. Na wystawie zgromadzono ok. 10 tysięcy eksponatów, które prezentowały przede wszystkim kulturę górali huculskich oraz przedstawicieli innych grup ludności z terenu Pokucia. Niektóre z prezentowanych na wystawie przedmiotów trafiły później do lwowskich instytucji – Muzeum im. Dzieduszyckich oraz Miejskiego Muzeum Przemysłowego [Midura 2004, s. 311–312].

W okresie międzywojennym, a dokładniej w roku 1936, Polskie Towarzystwo Tatrzańskie zorganizowało jeszcze jedną ważną placówkę muzealną, którą zlokalizowano w starym drewnianym kościele w Rabce. W muzeum zgromadzono ok. 800 eksponatów, przede wszystkim z zakresu kultury ludowej. Pieczę nad tymi zbiorami PTT sprawowało do roku 1949, kiedy muzeum zostało upaństwowione [Wójcik 1998, s. 9].

Organizacja placówek muzealnych była bardzo ważnym zadaniem, jakie stawiali przed sobą członkowie PTK. Już w roku 1907 rozpoczęto w Warszawie gromadzenie zbiorów muzealnych z myślą o utworzeniu w stolicy muzeum krajoznawczego [Jędrzejczyk 2006, s. 54]. Rok później utworzona została Komisja Muzealna, na czele której stanął prof. Stanisław Kontkiewicz [Midura 1992, s. 23]. Komisja opracowała swój regulamin, w którym określono cele, sposoby i zakres działań na polu muzealnictwa. W pierwszym paragrafie wskazano główny cel Komisji Muzealnej, którym było „gromadzenie wszystkich zbiorów krajoznawczych i udostępnianie tych zbiorów do użytkowania publicznego” [Szymański 1990, s. 13]. W 1908 roku działało już pięć placówek muzealnych utworzonych przez PTK. Najważniejsza z nich mieściła się w Warszawie przy ul. Sadowej, skąd w połowie tego samego roku przeniosła się do lokalu przy Alejach Jerozolimskich. Zbiory tego muzeum liczyły ponad 1600 eksponatów, nie licząc biblioteki gromadzącej liczne książki i mapy [Midura 2004, s. 246]. Pozostałe muzea urządzone były przez oddziały PTK w Ojcowie, Miechowie, Kielcach i Piotrkowie Trybunalskim [Midura 2002, s. 19].

Na skutek specjalnej odezwy Zarządu Głównego PTK liczba muzeów w 1909 roku podwoiła się [Szymański 1990, s. 19]. Otwarto wówczas m.in. organizowane już wcześniej muzeum na zamku w Pieskowej Skale, a także muzeum we Włocławku, które mogło poszczycić się bogatymi zbiorami podzielonymi na 4 działy: prehistoryczny, pamiątek historycznych kujawskich, przedmiotów miejscowego przemysłu oraz zbiorów przyrodniczych. Przed wybuchem I wojny światowej na ziemiach polskich istniało ok. 100 placówek muzealnych, z czego mniej więcej 25% stanowiły muzea krajoznawcze [Midura 2002, s. 19]. Najwięcej było ich na terenie Królestwa Polskiego, gdzie działało PTK (ryc. 4). W gestii Towarzystwa w roku 1913 pozostawało aż 20 placówek [Midura 1990, s. 6].

Ryc. 4. Muzea krajoznawcze w Królestwie Polskim w latach 1909–1914
 Źródło: Szymański 1990, s. 19

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości PTK stanęło przed nowymi wyzwaniami, dotyczącymi poszerzenia oficjalnej działalności na ziemie znajdujące się wcześniej w Galicji oraz w zaborze pruskim. Zakładano nowe oddziały, a także Koła Krajoznawcze Młodzieży Szkolnej [Twaróg 2006a, s. 58–59]. Sytuacja związana z muzeami krajoznawczymi była trudna, gdyż część z nich zaprzestała swojej działalności, a zbiory uległy rozproszeniu. W roku 1922 odbył się zjazd Kustosów Muzealnych, w który zaangażowali się także działacze PTK. Odpowiedzi na kwestionariusz przygotowany przez organizatorów tej imprezy wskazują, że 14 spośród działających przed I wojną światową muzeów chciało kontynuować swoją misję [Szymański 1990, s. 21–23].

Nie wszystkie muzea Towarzystwa działające w okresie zaborów udało się reaktywować (mimo podejmowania licznych prób swoją działalność wygasilo m.in. muzeum w Warszawie), ale za to w okresie międzywojennym powstało dużo nowych placówek. Ich zakładanie wiązało się z silnym wówczas nurtem regionalizmu, na gruncie krajoznawstwa propagowanym przede wszystkim przez Aleksandra Patkowskiego (1890–1942). Regionaliści dążyli do zachowania najbardziej charakterystycznych elementów przyrody i kultury poszczególnych regionów, wierząc, że regionalne odrębności budują bogactwo kultury narodowej. W realizacji tych idei bardzo pomocne były muzea regionalne zakładane przez poszczególne oddziały PTK. W latach 20. ubiegłego wieku takie placówki powstały m.in. we Lwowie, Poznaniu, Pucku, Tomaszowie Mazowieckim, Pińczowie i Radomiu [Midura 2002, s. 20]. W 1934 roku PTK posiadało już 30 muzeów krajoznawczych, spośród których 6 placówek było nowych, a dalsze 6 znajdowało się dopiero w fazie organizacji. Nie wszystkie placówki działały równie prężnie, a część z nich nie nadsyłała nawet do centrali rocznych sprawozdań. Mimo to można stwierdzić, że zainteresowanie muzeami krajoznawczymi było dość znaczne – w 1936 roku 13 placówek zostało odwiedzonych przez 33 430 osób, co było liczbą o ponad 10 tysięcy większą niż w roku poprzednim [Szymański 1990, s. 29–30].

Okres II wojny światowej przyniósł znaczne zniszczenia w zakresie zbiorów większości muzeów krajoznawczych. Najbardziej ucierpiały placówki w Końskich, Ojcowie, Ostrowcu Świętokrzyskim, Puławach, Starachowicach, Tucholi i Nowogrodzie, których kolekcje zostały niemal całkowicie zniszczone. Warto też odnotować, że zagładzie uległy te polskie muzea krajoznawcze, które znajdowały się na terenach wcielonych po wojnie do ZSRR (m.in. Brześć, Łuck, Pińsk, Sambor,

Żółkiew). Samo PTK nie reaktywowało się od razu po zakończeniu działań zbrojnych, dlatego niektóre muzea należące przed wojną do Towarzystwa były przejmowane przez władze miejskie (na przykład w Łęczycy, Pabianicach, Radomiu, Zamościu). Po odrodzeniu się PTK przyjęto na posiedzeniu Zarządu Głównego w maju 1946 roku liczne zamierzenia, w tym także te dotyczące przywrócenia dawnych muzeów i zbiorów należących do Towarzystwa. W roku 1948 PTK kierowało już pracą 8 reaktywowanych placówek (Tomaszów Mazowiecki, Piotrków Trybunalski, Włocławek, Kielce, Łowicz, Pabianice, Płock i Sandomierz), planując także organizację kilkunastu kolejnych [Szymański 1990, s. 30–32].

W 1950 roku funkcjonujące wówczas muzea krajoznawcze PTK zostały przejęte przez państwo w wyniku wcześniejszych uzgodnień Ministerstwa Kultury i Sztuki z Zarządem Głównym Towarzystwa [Szymański 1990, s. 35]. Jednocześnie PTK podjęło starania o stworzenie lub reaktywowanie muzeów krajoznawczych przez swoje oddziały terenowe, m.in. w Białej Podlaskiej, Bieczu, Krośnie, Lidzbarku Warmińskim, Ojcowie, Olkuszu, Ostrowcu Świętokrzyskim, Puławach, Sandomierzu i Myślenicach [Midura 1990, s. 7].

Część tych zamierzeń była realizowana przez Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze (PTTK), powstałe w 1950 roku z połączenia PTK i PTT. PTTK zaczęło dodatkowo organizować także izby regionalne, izby pamięci oraz opiekę nad prywatnymi zbiorami [Cichy 1990, s. 3]. Już w roku 1951 doszło do reaktywacji muzeum w Ojcowie, pięć lat później otwarto muzeum w Grodzisku Mazowieckim, a w 1958 roku w Muszynie i Krotoszynie [Midura 1990, s. 7]. Sporo inicjatyw podejmowano także w kolejnej dekadzie. Do najważniejszych należało niewątpliwie utworzenie Regionalnego Muzeum Młodej Polski „Rydlówka” w krakowskich Bronowicach (w dworze, w którym odbyło się słynne wesele uwiecznione w dramacie Wyspiańskiego). Muzeum zorganizowali – w porozumieniu z właścicielami dworu – działacze PTTK z Krakowa, a wśród nich Stanisław Waltoś – późniejszy profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego i wieloletni dyrektor muzeum tej uczelni [Cichy 1990, s. 24]³. W podobnym czasie do zwiedzania oddano wnętrza zamku w Golubiu-Dobrzyniu w województwie kujawsko-pomorskim, gdzie też powstało Muzeum Regionalne PTTK [www.pttk.pl/menu-turysty-muzea-regionalne.html, 8.05.2023]. Często tworzenie placówek muzealnych poprzedzały akcje dotyczące konserwacji

³ W roku 2018 muzeum „Rydlówka” zostało przejęte przez Muzeum Historyczne Miasta Krakowa. Zob. <https://muzeumkrakowa.pl/oddzialy/historia-10> [15.05.2023].

i adaptacji zabytków – tak było we wspomnianym Golubiu-Dobrzyniu, jak również na zamku w Dobczycach, gdzie muzeum otworzono w roku 1964, po uprzednich pracach przy ruinach prowadzonych z inicjatywy działaczy skupionych w Kole Miejskim PTTK w tym miasteczku [Kowalski 1998, s. 95].

Pod koniec lat 70. XX wieku PTTK prowadziło 28 placówek muzealnych i kilkadziesiąt izb regionalnych. Zbiory niektórych z nich były bardzo rozbudowane, dlatego od początku lat 80. Towarzystwo zaczęło przekazywać niektóre spośród swoich muzeów państwu [Piotrowski 2012, s. 249]. W kolejnych dekadach proces ten jeszcze się nasilił, co obrazują dane z wybranych lat. Przykładowo w 1990 roku pod auspicjami PTTK funkcjonowało 25 muzeów i 14 izb regionalnych⁴. W roku 2002 PTTK prowadziło już tylko 17 muzeów [Midura 2002, s. 23], a w roku 2016 liczba ta zmalała do 12 [Piotrowski 2016, s. 25]. Obecnie, wg danych zamieszczonych na oficjalnej stronie internetowej PTTK, Towarzystwo prowadzi tylko 7 muzeów: Muzeum Regionalne PTTK im. Władysława Kowalskiego w Dobczycach, Muzeum Regionalne PTTK w Golubiu-Dobrzyniu, Muzeum Regionalne PTTK im. Ignacego Łukasiewicza w Gorlicach, Muzeum Regionalne PTTK w Końskich, Muzeum Regionalne PTTK „Bazar Ojcowski” w Ojcowie, Muzeum Regionalne PTTK im. Antoniego Minkiewicza w Olkuszu oraz Muzeum Miasta i Rzeki Warty PTTK w Warcie [<https://pttk.pl/menu-turysty-muzea-regionalne.html>, 15.05.2023].

Spośród wymienionych powyżej placówek muzealnych prowadzonych przez PTTK niektóre działają prężnie i rozwijają ciekawą ofertę dla swoich odbiorców. Są to przede wszystkim muzea zlokalizowane w zamkach (Golub-Dobrzyń i Dobczyce), które ze względu na swoje siedziby stanowią istotne atrakcje turystyczne. Nieźle radzą sobie ponadto muzea w Gorlicach i Olkuszu, które – oprócz tego, że mogą się pochwalić dość bogatymi zbiorami – korzystają ze wsparcia władz miejskich [Cybulski, Partyka 2022, s. 344–347]. Znacznie gorzej sytuacja wygląda w przypadku muzeów w Końskich oraz w Ojcowie. Pierwsza z wymienionych placówek utraciła swoją siedzibę w roku 2009, a zbiory przeniesiono do Pałacu Małachowskich, w którym mieści się także Urząd Miasta i Gminy [Pasek 2017, s. 69–71]. W nowym miejscu urządzono prowizoryczną wystawę, którą można było nieodpłatnie zwiedzać. Obecnie jednak ekspozycja ta nie jest dostępna, a większość zbiorów spoczywa w magazynach [https://konskie.travel/informator_turystyczny/zabytki/muzeum_regionalne_pttk_w_konskich, 15.05.2023].

⁴ Zob. ich wykaz oraz opisy zamieszczone w: Cichy 1990, s. 9–65.

Ryc. 5. Studenci zwiedzający Muzeum Regionalne PTTK w Ojcowie, 2014

Źródło: fot. Dominik Ziarkowski

Muzeum w Ojcowie, jedno z pierwszych urządzonych przez PTK, a po II wojnie światowej reaktywowane przez PTTK, od roku 1988 ma swoją siedzibę na piętrze odbudowanego po pożarze budynku „Bazaru Warszawskiego” [Partyka 2010, s. 328]. Ekspozycja jest bardzo niewielka i dotyczy dziejów Ojcowia (w tym dawnego uzdrowiska oraz wydarzeń związanych z powstaniem styczniowym), przewodnictwa turystycznego w Dolinie Prądnika oraz etnografii (ryc. 5). W ostatnich latach zbiory te są udostępniane sporadycznie. Muzeum wymaga gruntownego przekształcenia połączonego z przebudową drewnianej siedziby, w której się znajduje. Według opracowanej ostatnio przez dra Józefa Partykę koncepcji placówka zmieni nazwę na Muzeum Regionalne im. Stanisława Jana Czarnowskiego w Ojcowie, a stała wystawa składać się będzie z kilku działów (informacje o Ojcowie, historia, uzdrowisko, powstanie styczniowe, przewodnictwo). Przewidywana jest też sala na wystawy czasowe, a nowa ekspozycja ma oddziaływać również za pomocą nowych środków, takich jak film ukazujący życie mieszkańców Ojcowia oraz przyjezdnych na przełomie XIX i XX wieku [Partyka 2023]. Trzeba mieć nadzieję, że te zamierzenia uda się zrealizować, dzięki czemu długie tradycje muzeum krajoznawczego w Ojcowie będą mogły być kontynuowane.

Ochrona zabytków oraz inwentaryzacja krajoznawcza

Zabytki od dawna wywoływały wśród krajoznawców zainteresowanie jako obiekty warte poznania, a przez to również ochrony dla obecnych i przyszłych pokoleń. Warto przypomnieć w tym kontekście zabytkoznawcze wyjazdy podejmowane przez Aleksandra Janowskiego oraz fakt, że w statucie PTK zapisano, iż Towarzystwo „roztacza opiekę nad pamiątkami historycznymi i osobliwościami przyrody”. Bardzo ważnym działaczem krajoznawczym był ponadto Zygmunt Gloger (1845–1910) – pierwszy prezes PTK, który wcześniej był prezesem Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości (TOnZP). Obie te założone w 1906 roku organizacje ściśle ze sobą współpracowały. Przykładowo w czasopiśmie PTK „Ziemia” (wydawany od roku 1910) zamieszczano kronikę TOnZP, a ukazujące się przez kilka lat „Wiadomości Konserwatorskie”, stanowiące dodatek do „Ziemi”, były wspólnym dziełem obydwu organizacji [Midura 2004, s. 243–244]. Wspomniany Zygmunt Gloger miał też poczucie konieczności przeprowadzenia szeroko rozumianej inwentaryzacji krajoznawczej, pisząc iż: „Wszystko, co ta ziemia zrodziła, winno być zbadane, opisane i utrwalone. W pracach tych winno wziąć udział całe społeczeństwo” [Rycerski 1990, s. 233].

W pierwszym okresie działalności PTK – jak słusznie zauważył Franciszek Midura – Towarzystwo koncentrowało się głównie na ochronie zabytków ruchomych, czego efektem było organizowanie muzeów oraz urządzenie wystaw, o czym wspomniano we wcześniejszej części artykułu. Opiekę nad zabytkami architektury zostawiano natomiast w gestii działalności TOnZP [Midura 2004, s. 244]. Czasem zakładanie muzeów było jednak powiązane także z ochroną zabytków architektury, jeśli dana placówka była lokalizowana w obiekcie zabytkowym. Tak było w Ojcowie, gdzie muzeum krajoznawcze PTK, powstałe na bazie wcześniejszej kolekcji przechowywanej w budynku zakładu kąpielowego „Goplana”, zostało urządzone w salce nad bramą wjazdową do zamku [Ziarkowski 2011, s. 61].

Pewne prace z zakresu inwentaryzacji krajoznawczej podejmowało w okresie międzywojennym PTK, ale na większą skalę działalność dotyczącą poznawania zasobu zabytkowego oraz ochrony dóbr kultury podjęto po II wojnie światowej, i było to już udziałem PTTK. W roku 1951 Zarząd Główny PTTK utworzył Komisję Opieki nad Zabytkami, którą traktowano jako „społeczne ramię władz konserwatorskich”. Trzy lata później ukazało się Zarządzenie Ministra Kultury i Sztuki w sprawie społecznej opieki nad zabytkami, które znacząco ułatwiło współpracę PTTK z służbami

konserwatorskimi. Współpraca ta najpełniej realizowała się poprzez komisje opieki nad zabytkami działające przy zarządach poszczególnych okręgów PTTK, które nawiązywały kontakty z wojewódzkimi konserwatorami zabytków [Piotrowski 2012, s. 246].

Z inicjatywy PTTK organizowano wśród jego członków szkolenia dla społecznych opiekunów zabytków, których liczba systematycznie wzrastała. W roku 1957 było ich 1979, a rok później już 2440 [Piotrowski 2012, s. 247]. Warto dodać, że funkcja społecznego opiekuna zabytków pojawiła się oficjalnie w Ustawie o ochronie dóbr kultury z 1962 roku jako „wyraz troski społeczeństwa o pamiątki przeszłości, które przetrwały do naszych czasów oraz powinny być zachowane i przekazane przyszłym pokoleniom” [Ustawa... 1962, art. 70, ust. 1]. Pozwoliło to na jeszcze bliższą współpracę PTTK z wojewódzkimi konserwatorami zabytków, a także muzeami państwowymi oraz organizacjami społecznymi [Piotrowski 2012, s. 247].

Ważnymi wydarzeniami były doroczne zjazdy społecznych opiekunów zabytków i wojewódzkich konserwatorów zabytków, organizowane z inicjatywy wieloletniego przewodniczącego Komisji Opieki nad Zabytkami ZG PTTK, Franciszka Midury. Owe zjazdy, a także sejmiki szkoleniowe społecznych opiekunów zabytków, były okazją do przedstawienia najbardziej istotnych w danym czasie zagadnień konserwatorskich w kraju lub w województwie, w którym odbywały się spotkania. Niekiedy zdarzało się, że obrady poświęcano wybranemu zagadnieniu konserwatorskiemu, na przykład na zjeździe w Starachowicach w 1981 roku dyskutowano o problemach opieki nad zabytkowymi cmentarzami [Piotrowski 2012, s. 249].

Znajomość zagadnień dotyczących ochrony zabytków, uzyskaną m.in. dzięki wspomnianej współpracy z służbami konserwatorskimi, PTTK starało się wykorzystać także w praktycznej działalności na tym polu. W tym zakresie ważną częścią działalności Towarzystwa była inwentaryzacja krajoznawcza, którą starano się wdrażać na szerszą skalę od przełomu lat 50. i 60. ubiegłego stulecia. Wypracowano trzy formy inwentaryzacji krajoznawczej: rejestrową, kompleksową oraz profilową (specjalistyczną). Pierwsza z nich miała na celu zestawienie wykazu miejsc, w których znajdują się interesujące obiekty krajoznawcze różnego typu (grodziska, zabytki architektury, rezerваты i pomniki przyrody, parki, zabytkowe drzewa, miejsca pamięci narodowej, muzea, nagrobki i inne) wraz z podaniem skrótowych informacji na ich temat. Inwentaryzacja kompleksowa zakładała dodatkowo opis danego obszaru, stanowiący syntezę wiadomości na jego temat. Natomiast inwentaryzacja profilowa

miała skupiać się na wybranych rodzajach obiektów krajoznawczych, na przykład pomnikach przyrody nieożywionej lub ośrodkach kultury ludowej⁵.

Efektem prowadzonych prac inwentaryzacyjnych miały być publikacje zawierające wiadomości zgromadzone na bazie studiów literaturowo-źródłowych oraz penetracji w terenie. Wczesnym przykładem takiego wydawnictwa jest *Inwentaryzacja krajoznawcza województwa warszawskiego* z 1962 roku, obejmująca rejestr ok. 3300 różnego rodzaju obiektów położonych w ponad 1200 miejscowościach. Ta mozolna praca została wykonana przez zaledwie trzech działaczy PTTK (Tomasza Chludzińskiego, Krzysztofa Rutkowskiego i Janusza Żmudzińskiego), a potem doczekała się jeszcze kolejnych, poszerzonych wydań (1969, 1975). Inwentaryzację podjęto też w innych województwach (m.in. w płockim oraz w niektórych gminach wrocławskiego), a zebrane doświadczenia w tym zakresie były przedmiotem dyskusji w ramach III Kongresu Krajoznawczego w Gdańsku w 1970 roku [Rycerski 1990, s. 233–234].

Jan Paweł Piotrowski w swojej monografii poświęconej działalności PTTK wymienia najważniejsze osiągnięcia na polu ochrony zabytków, powołując się na sprawozdania Komisji Opieki nad Zabytkami z drugiej połowy ubiegłego stulecia. Do owych osiągnięć wliczają się prace konserwatorskie i rekonstrukcyjne w odniesieniu do wspominanych już zamków w Golubiu-Dobrzyniu i Dobczycach, zagospodarowanie zamków Grodno i Chojnik na Dolnym Śląsku, adaptacja na cele muzealne dawnego szpitala w Puławach, zabytkowej karczmy w Iwanowicach oraz dworku Tadeusza Kościuszki w Miechowie [Piotrowski 2012, s. 250].

Oczywiście działacze PTTK podejmowali też liczne mniejsze inicjatywy dotyczące zabytków w całym kraju. Informacje na ten temat są rozproszone i często pozostają w źródłach niepublikowanych. Przykładowo można wskazać akcje podejmowane przez członków Towarzystwa w odniesieniu do wybranych zamków i ruin z okolic Krakowa. W 1967 roku zawiązał się w przy krakowskim oddziale PTTK Komitet dla Badań i Odbudowy Zamku w Korzkwi, którym kierował profesor Jerzy Małecki. W ramach prac tego komitetu udało się odgruzować cały obiekt i zabezpieczyć ruinę prowizorycznym dachem, co ułatwiło przeprowadzenie badań archeologicznych i wykonanie inwentaryzacji architektonicznej zabytku [Niewalda 1969]. W roku 1970 Koło PTTK nr 63 działające przy Domu Turysty w Krakowie przejęło w użytkowanie ruiny zamku Tenczyn w Rudnie, powołując Społeczny Komitet Ratowania Zamku

⁵ Więcej na temat wymienionych form inwentaryzacji krajoznawczej zob. Żmudziński 1970, s. 3–8.

w Tenczynie (działał do 1978 roku). Później opiekę nad ruinami warowni sprawował Klub Młodego Krajoznawcy przy PTTK w Chrzanowie [Małkowska-Holcerowa 1986, s. 54–55]. Wspomnieć też można o oddziale PTTK w Olkuszu, który w latach 50. XX wieku wykonał prace zabezpieczające wieży i murów obronnych zamku Smoleń [Małkowska-Holcerowa, Holzer 1987, s. 32–33]. Zestawienie wszystkich działań PTTK w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami wymagałoby przeprowadzenia dogłębnej kwerendy archiwalnej.

Na początku lat 80. XX wieku w ramach PTTK podjęto zakrojoną na szeroką skalę akcję inwentaryzacji krajoznawczej kraju. W roku 1982 Komisja Krajoznawcza Zarządu Głównego PTTK powołała Zespół do Spraw Inwentaryzacji Krajoznawczej Polski, który trzy lata później przekształcono w Podkomisję Inwentaryzacji Krajoznawczej kierowaną przez dra Włodzimierza Łęckiego. Opracowano założenia programowe i organizacyjne oraz szczegółowe wytyczne dotyczące prowadzenia inwentaryzacji [Rycerski 1990, s. 234]. Podobne materiały dla inwentaryzatorów wydawano także później [Łęcki (red.) 2002]. Wypracowany został system polegający na tworzeniu kart inwentaryzacyjnych, osobno dla każdego obiektu lub waloru krajoznawczego. Jako podstawową jednostkę terytorialną dla prowadzonej inwentaryzacji przyjęto obszar gminy. Ustalono też szeroki zakres przedmiotowy inwentaryzacji krajoznawczej obejmującej osiem rodzajów obiektów i walorów, które wyróżnione zostały w klasyfikacji rzeczowej, uwzględniającej kolejno: środowisko przyrodnicze, obiekty archeologiczne, zabytki architektury i urbanistyki, upamiętnione miejsca historyczne, zabytki techniki, muzea, archiwa i zbiory, obiekt i ośrodki kultury ludowej, a także obiekty współczesne (powstałe po roku 1945) oraz imprezy [Kruczek, Kurek, Nowacki 2012, s.89–90].

W latach 80. inwentaryzacja krajoznawcza prowadzona była bardzo prężnie. Do lipca 1990 roku zakończono prace inwentaryzacyjne w 420 gminach położonych w 40 ówczesnych województwach, a w pracach tych wzięło udział ok. 1500 osób. Starano się realizować też jeden z istotnych celów inwentaryzacji, tj. wykorzystywać zebrane w jej toku dane do tworzenia publikacji na temat miast i gmin. W omawianym okresie powstały 22 takie monografie [Rycerski 1990, s. 237–239].

Kolejnym okresem ożywionej działalności na polu inwentaryzacji krajoznawczej była pierwsza dekada obecnego stulecia. Komisja Krajoznawcza ZG PTTK organizowała wówczas obozy inwentaryzacji krajoznawczej dla młodzieży – finalistów Ogólnopolskiego Młodzieżowego Konkursu Krajoznawczego. Takie obozy odbywały się

między innymi w Ojcowskim Parku Narodowym, w gminie Bystrzyca Kłodzka, na Żuławach, w Zakliczynie nad Dunajcem oraz w Ciężkowicach (ryc. 6).

Ryc. 6. Obóz inwentaryzacji krajoznawczej w Ciężkowicach, 2007
Źródło: fot. Maciej Maśliński

Równolegle prowadzono również trzydniowe kursy dla inwentaryzatorów, które odbywały się w zainteresowanych oddziałach PTTK. W ramach tych szkoleń były m.in. zajęcia z obróbki zdjęć oraz przygotowania cyfrowej formy kart inwentaryzacyjnych, która zastąpiła wcześniejsze tradycyjne karty. Karty te zapisywano na płytach CD, a potem DVD. Przechowywano je w oddziałach PTTK, ale dodatkowo przekazywano też do gmin, na terenie których prowadzona była inwentaryzacja. Wspomniane kursy prowadzono do 2018 roku⁶. Cieszyły się one dużą popularnością, a efektem były prace inwentaryzacyjne podejmowane przez przeszkolone osoby. Przykładowo, w roku 2008 Oddział Akademicki PTTK w Krakowie przeprowadził inwentaryzację gminy Lanckorona, a część zebranych materiałów zamieszczono w formie prezentacji w Internecie⁷. Obecnie niestety sprawa

⁶ Informacje na temat inwentaryzacji krajoznawczej prowadzonej w XXI wieku zawdzięczamy Panu Maciejowi Maślińskiemu, który przez długi czas pełnił funkcję Przewodniczącego Zespołu ds. Inwentaryzacji Krajoznawczej w ramach Komisji Krajoznawczej ZG PTTK.

⁷ Informacja uzyskana od dr Bernadetty Zawilińskiej, która brała udział w tej akcji inwentaryzacyjnej.

inwentaryzacji krajoznawczej została niemal całkowicie zaniechana, a informacje na jej temat zniknęły nawet ze strony internetowej Komisji Krajoznawczej ZG PTTK. Pojedyncze oddziały, na bazie przeszkolonych wcześniej osób, próbują kontynuować tę pożyteczną i ważną działalność, zwłaszcza na obszarze Wielkopolski.

Współczesne wyzwania w zakresie ochrony dóbr kultury

Trudno nie zauważyć, iż działalność Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego obecnie nie jest tak prężna jak w przeszłości. Podstawowymi problemami, z którymi musi borykać się Towarzystwo są niewystarczające dotacje na działalność statutową (przez co trzeba m.in. ograniczać liczbę pracowników etatowych, także działających w placówkach kulturalnych) oraz zmniejszająca się liczba członków w połączeniu z niewielkim zainteresowaniem pracą społeczną, zwłaszcza u młodych ludzi. Zgodnie z danymi Zarządu Głównego PTTK w roku 2022 organizacja liczyła 58 329 członków [*Sprawozdanie zbiorcze...* 2023]. Dla porównania można dodać, że w połowie lat 70. XX wieku liczba członków PTTK wynosiła ponad 540 tysięcy [Kulczycki 1982, s. 119].

Mimo wszystko jednak cele działalności PTTK pozostają bardzo szerokie i ambitne, o czym świadczą zapisy w obowiązującym statucie, którego ostatnia aktualizacja miała miejsce w 2018 roku. W dokumencie tym znajdziemy m.in. fragmenty bezpośrednio odnoszące się do opieki nad dobrami kultury. Wśród celów statutowych wymieniono także te dotyczące działalności w zakresie „kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego” [*Statut...* 2018, art. 7, pkt 16]. Podkreślono ponadto, iż realizując swoje zadania PTTK „aktywnie uczestniczy w ochronie dóbr kultury i dziedzictwa kulturowego, skupia społecznych opiekunów zabytków, kolekcjonerów-krajoznawców oraz organizuje rekonstrukcje historyczne” [*Statut...* 2018, art. 8, pkt. 7], jak również „organizuje oraz popiera działania zmierzające do zabezpieczenia, ochrony i zachowania walorów naturalnych, a także kulturowych Polski, między innymi przez działalność wydawniczą, inicjowanie, zakładanie i prowadzenie muzeów, zbiorów, bibliotek, pracowni krajoznawczych, itp. [*Statut...* 2018, art. 9, pkt. 9]. Szczególną rolę do odegrania we wskazanych aspektach ma Komisja Opieki nad Zabytkami, będąca jedną z piętnastu komisji działających przy Zarządzie Głównym PTTK [*Statut...* 2018, art. 33, pkt 2].

Komisje Opieki nad Zabytkami działają też na poziomie wojewódzkim i przy wybranych oddziałach PTTK. W roku 2022 takich komisji w całym kraju było 22

i łączyły one ogółem 142 członków [*Sprawozdanie zbiorcze...* 2023]. W ramach PTTK wciąż działają osoby, które jeszcze w ubiegłym wieku uzyskały legitymację społecznych opiekunów zabytków PTTK. Jako swego rodzaju wewnętrzne uprawnienia kadrowe Towarzystwa zachowały one swoją moc, jakkolwiek Komisja Opieki nad Zabytkami zachęca te osoby do uzyskiwania uprawnień przewidzianych w obowiązującej obecnie Ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami [*Ustawa...* 2003, art. 102]. W tym celu Komisja opracowała nawet program szkolenia w ustaleniu z wojewódzkimi konserwatorami zabytków. Dzięki temu PTTK przyczynia się do wzrostu liczby społecznych opiekunów zabytków [Danowski 2016]. W 2022 roku wśród członków Towarzystwa było 221 społecznych opiekunów zabytków PTTK, a także 121 osób posiadających ustawowe uprawnienia nadawane przez starostę [*Sprawozdanie zbiorcze...* 2023].

Przywołane dane liczbowe są dosyć skromne, jeśli porównać je z liczbą społecznych opiekunów zabytków działających przy PTTK w okresie PRL-u. Co więcej, rzeczywista liczba osób zaangażowanych w opiekę nad zabytkami jest zapewne znacznie mniejsza niż wynika to ze statystyk. Dlatego nie może dziwić fakt, że Towarzystwo w ostatnich latach nie podejmuje tak częstych akcji mających na celu ochronę zabytków jak dawniej. Za dość wymowny można uznać fakt, iż ruiny zamków na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej, które dawniej były otaczane choćby fragmentaryczną opieką ze strony PTTK, współcześnie są ratowane z inicjatywy innych organizacji społecznych, najczęściej specjalnie w tym celu powoływanych. Przykładowo wymienić można stowarzyszenia „Ratuj Tenczyn” oraz „Zamek Rabsztyn”, które wydatnie przyczyniły się do zdobycia środków na konserwację i częściową rekonstrukcję położonych niedaleko od Krakowa zamków [Ziarkowski 2014, s. 168–172].

Trzeba natomiast odnotować, że niektóre oddziały PTTK angażują się w społeczne akcje pozyskiwania środków na ochronę dóbr kultury, zwłaszcza zabytkowych cmentarzy. Takie kwesty organizowane były w ostatnich latach m.in. w Łowiczu, Końskich oraz w Kaliszu. W ostatnim z wymienionych miast w 2022 roku przeprowadzono już XXII kwestę na rzecz ratowania dwóch miejscowych nekropolii. Za każdym razem zebraną kwotę przeznacza się na renowację wybranych nagrobków⁸.

⁸ Wyniki kwesty w poszczególnych latach, a także zdjęcia poddanych renowacji nagrobków znaleźć można na stronie internetowej Kaliskiego Oddziału PTTK im. Stanisława Graewego: www.pttk.kalisz.pl/kwesta [12.06.2023].

Do najważniejszych wyzwań PTTK w zakresie ochrony dóbr kultury należy niewątpliwie potrzeba utrzymania placówek muzealnych prowadzonych przez Towarzystwo. Jak wcześniej wspomniano, w centralnym zarządzie PTTK pozostaje obecnie jedynie siedem muzeów regionalnych. Nie wszystkie jednak prosperują tak dobrze, jak Muzeum Zamek Golub-Dobrzyń (ryc. 7), w którym oprócz funkcji muzealnej realizowana jest także komercyjna działalność hotelarska i gastronomiczna [Miśkowiec 2019a, s. 13]. Szczególną troską napawa niepewna przyszłość muzeów w Końskich oraz w Ojcowie, o których wspomniano we wcześniejszej części artykułu.

Ryc. 7. Zamek w Golubiu-Dobrzyniu – siedziba Muzeum Regionalnego PTTK

Źródło: fot. Józef Partyka

Ponadto, nie należy tracić z pola widzenia mniejszych muzeów i izb regionalnych, którymi opiekują się miejscowe oddziały PTTK, takich jak Muzeum Pamiątek Turystycznych PTTK w Radomiu, czy Izba Muzealna PTTK w Buku. Są one prowadzone społecznie i rzadko udostępniane (tylko w wybrany dzień lub dni tygodnia). Są to miejsca ważne dla zachowania lokalnego dziedzictwa, którymi warto zainteresować zarówno mieszkańców, jak i turystów. W interesie Towarzystwa powinno być także podkreślanie pochodzenia zbiorów w tych placówkach, które już do PTTK nie należą, gdyż zostały przejęte przez władze samorządowe, na przykład

w Starachowicach, Nowym Targu (Muzeum Podhalańskie im. Czesława Pajerskiego), czy w Muszynie [Miśkowiec 2019b, s. 14–16].

Ważną dla ochrony zabytków (ale również dla ochrony przyrody oraz tradycyjnej kultury ludowej) działalnością podejmowaną przez PTTK była inwentaryzacja krajoznawcza, dlatego należy postulować powrót do tej metody uprawiania krajoznawstwa. Warto przypomnieć, że inwentaryzacja – oprócz tego, że dostarcza aktualnych informacji o obiektach i walorach krajoznawczych na danym terenie – może być wykorzystana do różnych celów, m.in. jako źródło informacji dla autorów przewodników i innych opracowań, do wyznaczania szlaków tematycznych, do planowania rozwoju infrastruktury turystycznej, czy jako materiał promocyjny dla gmin [Kruczek, Kurek, Nowacki 2012, s. 86]. Na podstawie przeprowadzonej inwentaryzacji można ponadto opracować plan interpretacji dziedzictwa dla danego regionu [Nowacki, Smoleńska 2016]. Inwentaryzacja krajoznawcza Polski nigdy nie będzie procesem zamkniętym, gdyż nawet gdyby objęła wszystkie gminy, to zaleca się, aby była aktualizowana po upływie 10 lat od penetracji danego obszaru. Dokładne rozpoznanie zasobu krajoznawczego, w tym także zabytków, muzeów i izb regionalnych, winno stanowić podstawę wszelkiej działalności krajoznawczej. Może być przydatne także w stosowaniu nowych form, takich jak gry terenowe, questing czy geocaching [Bijak 2016, s. 33].

Te wspomniane nowe formy działalności krajoznawczej również mogą odegrać pozytywną rolę w kwestii ochrony dóbr kultury – poprzez edukację odbiorców na temat zabytków czy dzieł sztuki. Przykładowo w geocachingu uczestnicy tej gry mają za zadanie odszukanie „skarbów”, które często są umieszczane przy obiektach zabytkowych, pomnikach oraz w miejscach, gdzie rozegrały się ważne wydarzenia historyczne [Staszak 2016, s. 92]. Jak słusznie wskazuje Armin Mikos von Rohrscheidt, gry miejskie mają stanowić dla uczestników rozrywkę, ale muszą zawierać także elementy poznawcze, związane z historią, zabytkami, literaturą czy współczesnymi zdarzeniami [Mikos von Rohrscheidt 2011, s. 107–108].

Na pewno pozytywnie ocenić trzeba fakt, że PTTK odpowiada na potrzeby poznawcze i rekreacyjne młodych osób organizując m.in. questy, gry terenowe oraz geocaching. W związku z rozwojem tych nowych form powstały nawet stosowne odznaki krajoznawcze, takie jak Regionalna Odznaka Krajoznawcza PTTK „Wielkopolskie Questy” [Staszak 2016, s. 89] oraz Odznaka PTTK Geocaching Polska. Ta druga funkcjonuje w czterech stopniach (popularna, brązowa, srebrna i złota)

[illegible]

Nie ulega wątpliwości, że wobec problemów finansowych oraz kadrowych polski ruch krajoznawczy powinien realizować misję ochrony dóbr kultury również w sposób pośredni – poprzez działalność edukacyjną. W tym zakresie, oprócz wymienionych wyżej nowoczesnych form podawania treści krajoznawczych, dużą rolę do odegrania ma wciąż tradycyjne przewodnictwo. Według danych za rok 2022 w PTTK działa blisko 6,5 tysiąca przewodników, z czego 1302 osoby to przewodnicy miejscy, 2875

¹⁰ Pełna ich lista dostępna jest na stronie: <https://regionwielkopolska.pl/turystyka/gry terenowe/questy/> [13.06.2023].

to przewodnicy terenowi, a 2214 – przewodnicy górscy [*Sprawozdanie zbiorcze...* 2023]. To oni poprzez właściwą interpretację dziedzictwa przybliżają turystom m.in. zabytki i dzieła sztuki, tłumaczą ich formy i kulturowe znaczenie, a także wskazują na wartości tkwiące w różnych przejawach historycznej spuścizny [Kruczek, Bukowska 2016, s. 218]. Warto w tym zakresie odwołać się do słów pioniera metodyki interpretacji dziedzictwa, Freemana Tildena (1883–1980): „poprzez interpretację – edukowanie, poprzez edukowanie – docenienie wartości, poprzez docenienie – ochrona” [cyt. za: Nowacki 2005, s. 78].

Wartość właściwej interpretacji dziedzictwa jest trudna do przecenienia. Jak zauważa Hanna Prószyńska-Bordas: „O ile opis zabytku możemy ściągnąć z internetu, a nazwy szczytów widzianych w panoramie odczytać na monitorze smartfona, to żadne urządzenie elektroniczne nie zastąpi przewodnika-interpretatora, towarzysza przygody poznawczej, wyjaśniającego tajemnice, rozbudzającego zamięłowania, zarażającego entuzjazmem” [Prószyńska-Bordas 2016, s. 218]. W tym zakresie nic się nie zmieniło od czasów Aleksandra Janowskiego, Kazimierza Kulwiecia czy Mieczysława Orłowicza.

Zakończenie

Troska o dobra kultury i dążenie do ich ochrony stanowi immanentną cechę polskiego ruchu krajoznawczego, który w swojej instytucjonalnej formie rozwinął się jeszcze w okresie zaborów. Zarówno Towarzystwo Tatrzańskie, jak i Polskie Towarzystwo Krajoznawcze podejmowały liczne działania na polu ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego. Tradycje te przejęło oraz rozwinęło Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze. Dorobek tych organizacji na polu ochrony zabytków, muzealnictwa oraz inwentaryzacji krajoznawczej jest ogromny i z całą pewnością zasługuje na dogłębne naukowe opracowanie.

Ogromna skala dokonań poprzednich pokoleń krajoznawców na polu opieki nad dziedzictwem kulturowym może prowadzić do wniosku, że obecna działalność PTTK w tym zakresie prezentuje się bardzo skromnie. Trzeba jednak brać pod uwagę, że współczesne realia nie sprzyjają angażowaniu ludzi w działalność społeczną, profesjonalna ochrona zabytków powinna być domeną państwa, natomiast strona społeczna może podejmować dobrowolne działania z zakresu opieki nad zabytkami [Midura 2004, s. 11–12]. Z tej perspektywy należy docenić fakt, że PTTK w dalszym ciągu zachęca swoich członków do pełnienia roli społecznych opiekunów zabytków,

a także stara się zdobywać środki na ratowanie dziedzictwa kulturowego, m.in. poprzez organizowane kwesty. Wprowadzanie nowoczesnych form edukacji służących popularyzacji wiedzy krajoznawczej (w tym także na temat zabytków) stanowi dobry przykład dostosowania się do wymogów współczesnego świata. Jednocześnie jednak tradycja zobowiązuje, dlatego trzeba postulować ożywienie działalności na polu muzealnictwa oraz inwentaryzacji krajoznawczej, wprowadzając do nich nowe metody i formy prezentacji, tak aby krajoznawstwo było „nowoczesne w formie, ale tradycyjne w treści” [Stasiak, Śledzińska, Włodarczyk 2016, s. 25]. Tylko w ten sposób misja, którą stawiali sobie założyciele polskiego ruchu krajoznawczego będzie mogła być skutecznie kontynuowana w przyszłości.

Bibliografia

- Bijak S., 2016, *Krajoznawstwo AD 1906 i AD 2016 – tradycyjne treści w nowoczesnej formie*, [w:] A. Stasiak, J. Śledzińska, B. Włodarczyk (red.), *Współczesne oblicza krajoznawstwa*, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa, s. 29–36
- Cichy W., 1990, *Muzea i izby regionalne Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego*, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa
- Cybulski P., Partyka J., 2022, *Muzeum Regionalne PTTK w Olkuszu na tle działalności muzeów regionalnych PTTK w Polsce*, „Ziemia”, R. 68, s. 337–348
- Danowski A., 2016, *Komisja Opieki nad Zabytkami ZG PTTK*, 2016, dokument elektroniczny datowany na 19.11.2016, dostępny na stronie: <https://pttk.pl/opieka-nad-zabytkami/opieka-nad-zabytkami-publicacje/350-komisja-opieki-nad-zabytkami-zg-pttk.html> [5.06.2023]
- Gaj J., 2006, *Dzieje turystyki w Polsce*, Almamater Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa
- Herndon Ch. M., 2007, *The History of the Architectural Guidebook and the Development of an Architectural Information System*, A Thesis Presented to the Academic Faculty, Georgia Institute of Technology, dokument elektroniczny dostępny na stronie: <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=d5dd4f517b7bb22238a9c26335078c12c3e4964e> [10.05.2023]
- Janowski A., 1931, *Garść wspomnień*, „Ziemia”, R. 16, nr 23–24, s. 336–338
- Janowski A., 1936, *W Ogrodzieńcu*, „Ziemia”, R. 26, nr 5, s. 121
- Jędrzejczyk K. J., 2006, *Polskie Towarzystwo Krajoznawcze (1906–1950). Zarys dziejów*, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej we Włocławku, Włocławek
- Kapłon J., 2018, *Galiczyjskie Towarzystwo Tatrzańskie, Towarzystwo Tatrzańskie i Polskie Towarzystwo Tatrzańskie (1873–1950). O miscellaneach statutowych i nie tylko*, [w:] P. Cybula (red.), *Prawne aspekty podróży i turystyki – historia i współczesność. Prace poświęcone pamięci profesora Janusza Sondla*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, s. 257–270
- Kowalski J. S., 1998, *35-lecie Muzeum Regionalnego PTTK im. Wł. Kowalskiego w Dobczycach*, [w:] W. A. Wójcik (red.), *Ochrona zabytków w działalności TT, PTT i PTTK. W 125-lecie istnienia. Materiały z seminarium w Krakowie i Dobczycach dnia 19 i 20 września 1998 r.*, Centralny Ośrodek Turystyki Górskiej PTTK, Kraków, s. 89–103

- Kruczek Z., Bukowska A., 2016, *Współczesne formy i techniki popularyzacji wiedzy krajoznawczej w przewodnictwie turystycznym i pilotażu wycieczek*, [w:] A. Stasiak, J. Śledzińska, B. Włodarczyk (red.), *Współczesne oblicza krajoznawstwa*, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa, s. 215–227
- Kruczek Z., Kurek A., Nowacki M., 2012, *Krajoznawstwo. Teoria i metodyka*, wydanie II uzupełnione, Proksenia, Kraków
- Kulczycki Z., 1982, *Historia turystyki*, Szkoła Główna Planowania i Statystyki, Warszawa
- Łęcki W. (red.), 2002, *Inwentaryzacja krajoznawcza Polski: założenia programowe i organizacyjne. Wytyczne realizacji*, ZG PTTK, Regionalna Pracownia Krajoznawcza PTTK, Bydgoszcz
- Majdak P., Świder B., 2016, *Geocaching jako nowoczesna forma aktywności krajoznawczej*, [w:] A. Stasiak, J. Śledzińska, B. Włodarczyk (red.), *Współczesne oblicza krajoznawstwa*, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa, s. 115–124
- Małkowska-Holcerowa T., 1986, *Ruiny zamku Tenczyńskiego we wsi Rudno (miejskie województwo krakowskie). Dokumentacja historyczna*, Kraków, maszynopis przechowywany w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Krakowie, nr inw. 11.949/86
- Małkowska-Holcerowa T., Holcer Z., 1987, *Zamek w Smoleniu (woj. katowickie). Opracowanie historyczne wykonane na zlecenie Wojewódzkiego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków w Katowicach*, Kraków, maszynopis przechowywany w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Krakowie, nr inw. 3061
- Mazurski K. R., 2007, *Krajoznawstwo PTTK 1950–2005. Zarys historyczny*, Wrocławskie Towarzystwo Naukowe, Wrocław
- Midura F., 1990, *Muzea regionalne Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego i Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego*, [w:] W. Cichy, *Muzea i izby regionalne Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego*, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa, s. 5–8
- Midura F., 1992, *Muzea regionalne w PTTK*, „Muzealnictwo”, nr 34, s. 23–28
- Midura F., 2002, *Muzea krajoznawcze*, [w:] E. Siurawska (red.), *Muzea regionalne w Polsce: historia i współczesność. Materiały sesji zorganizowanej w 180. rocznicę powstania muzeum w Płocku przez Szkołę Wyższą im. Pawła Włodkowica w Płocku, Muzeum Mazowieckie w Płocku i Zarząd Główny Towarzystwa Opieki nad Zabytkami w dniach 17–18 października 2001 r.*, Wydawnictwo Naukowe Novum sp. z o.o., Płock, s. 17–26
- Midura F., 2004, *Spółeczna opieka nad zabytkami na ziemiach polskich do 1918 roku*, Wyższa Szkoła Turystyki i Hotelarstwa w Warszawie, Warszawa
- Mikos von Rohrscheidt A., 2011, *Sylabus miejsc, czyli jak atrakcyjnie pokazać miasto współczesnemu turyście kulturowemu*, [w:] Z. Kruczek (red.), *Piloci i przewodnicy na styku kultur*, Proksenia, Kraków, s. 99–122
- Miśkowiec P., 2019a, *Trochę kultury, czyli muzea w PTTK – fakty nieoczywiste, cz. 1*, „Beskidnik. Biuletyn Studenckiego Koła Przewodników Górskich w Krakowie”, R. 22, 2019, nr 1, s. 12–15
- Miśkowiec P., 2019b, *Trochę kultury, czyli muzea w PTTK – fakty nieoczywiste, cz. 2*, „Beskidnik. Biuletyn Studenckiego Koła Przewodników Górskich w Krakowie”, R. 22, 2019, nr 2, s. 13–16
- Niewalda W., 1969, *Ruiny zamku w Korzkwi. Ekspertyza architektoniczno-historyczna*, Kraków, maszynopis przechowywany w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Krakowie, nr inw. 3862/78

- Nowacki M., 2005, *Interpretacja dziedzictwa w pracy przewodnika i pilota wycieczek*, [w:] Z. Kruczek (red.), *Pilotaż i przewodnictwo – nowe wyzwania. Materiały z II Forum Pilotażu i Przewodnictwa*, Proksenia, Kraków, s. 67–79
- Nowacki M., Smoleńska O., 2016, *Wykorzystanie metody inwentaryzacji krajoznawczej w opracowaniu planu interpretacji dziedzictwa dla regionu*, [w:] A. Stasiak, J. Śledzińska, B. Włodarczyk (red.), *Współczesne oblicza krajoznawstwa*, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa, s. 229–240
- Partyka J., 2010, *Muzea dziedzictwem kulturowym Doliny Prądnika – tradycje i stan obecny*, [w:] E. Lewandowska-Tarasiuk, J. P. Piotrowski, J. W. Sienkiewicz, E. Zawadzka-Kowalska (red.), *Labor omnia vincit: studia z zakresu muzealnictwa, turystyki, sztuki i ochrony zabytków. Księga jubileuszowa w 70-lecie urodzin Franciszka Midury*, Almamater Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa, s. 317–337
- Partyka J., 2023, *Wstępna koncepcja stałej wystawy w Muzeum Regionalnym im. Stanisława Jana Czarnowskiego w Ojcowie*, Ojców, dokument elektroniczny udostępniony przez autora
- Pasek W., 2017, *Muzea PTK i PTTK w Końskich*, [w:] A. Rembalski (red.), *Polskie Towarzystwo Krajoznawcze prekursorem muzealnictwa na ziemi świętokrzyskiej*, Muzeum Regionalne PTTK w Końskich, Kielce – Końskie, s. 55–78
- Piotrowski J. P., 2012, *Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze w latach 1950–1989*, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa
- Piotrowski J. P., 2016, *110 lat krajoznawstwa polskiego. Tradycje i nowe wyzwania*, katalog wystawy, Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, Warszawa
- Prószyńska-Bordas H., 2016, *Krajoznawstwo. Tradycja i współczesność*, Difin, Warszawa
- Rycerski T., 1990, *Inwentaryzacja krajoznawcza Polski*, „Ziemia”, R. 36, s. 233–242
- Sprawozdanie zbiorcze ze stanu organizacyjnego oraz działalności programowej Zarządu Głównego PTTK w roku 2022, 2023*, dokument elektroniczny przekazany przez ZG PTTK
- Stasiak A., Śledzińska J., Włodarczyk B., 2016, *Wczoraj, dziś i jutro krajoznawstwa*, [w:] A. Stasiak, J. Śledzińska, B. Włodarczyk (red.), *Współczesne oblicza krajoznawstwa*, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa, s. 9–27
- Staszak A. M., 2016, *Krajoznawstwo a rzeczywistość nie tylko rozszerzona*, [w:] A. Stasiak, J. Śledzińska, B. Włodarczyk (red.), *Współczesne oblicza krajoznawstwa*, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa, s. 85–95
- Statut Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego (tekst jednolity, uwzględniający zmiany uchwalone 7 kwietnia 2018 r. przez Nadzwyczajny Zjazd PTTK)*, 2018, dokument elektroniczny dostępny na stronie: <https://pttk.pl/o-nas/o-nas-statut.html> [20.05.2023]
- Szymański S., 1990, *Muzea Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego 1906–1950*, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa
- Świerż L., 1877, *Sprawozdanie z czynności Towarzystwa Tatrzańskiego*, „Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego”, t. 2, 1877, s. 3–7
- Twaróg Z., 2006a, *Polskie Towarzystwo Krajoznawcze – „Ministerstwo polskości”*, [w:] J. Partyka (red.), *W cieniu zamczyska Bonerów. W setną rocznicę utworzenia Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego (1906–2006)*, Małopolsko-Śląski Komitet Obchodów 100-lecia Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, Ojców, s. 51–60
- Twaróg Z., 2006b, *Odznaki Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego*, [w:] J. Partyka (red.), *W cieniu zamczyska Bonerów. W setną rocznicę utworzenia Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego (1906–2006)*, Małopolsko-Śląski Komitet Obchodów 100-lecia Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, Ojców, s. 105–108

- Ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury* (DZ.U. 1962, nr 10, poz. 48)
- Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (Dz.U. 2022, poz. 840)
- Wójcik W. A., 1998, *Działalność i dorobek TT i PTT w dziedzinie ochrony dóbr kultury i opieki nad zabytkami*, [w:] W. A. Wójcik (red.), *Ochrona zabytków w działalności TT, PTT i PTTK. W 125-lecie istnienia. Materiały z seminarium w Krakowie i Dobczycach dnia 19 i 20 września 1998 r.*, Centralny Ośrodek Turystyki Górskiej PTTK, Kraków, s. 3–11
- Ziarkowski D., 2011, *Zabytki a turystyka. Studium poświęcone historii naukowego i krajoznawczego poznawania Doliny Prądnika*, Proksenia, Kraków
- Ziarkowski D., 2014, *Zamki na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej. Problemy konserwacji i udostępniania dla turystyki*, Proksenia, Kraków
- Ziarkowski D., 2020, *Krajoznawstwo i historia sztuki – wspólne początki*, [w:] J. Wojciechowska, M. Makowska-Iskierka (red.), *Krajoznawstwo a turystyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 75–91
- Żmudziński J., 1970, *Cele, formy i metody inwentaryzacji krajoznawczej*, „Regionalizm Krajoznawczy”, z. 4, s. 1–16
- https://konskie.travel/informator_turystyczny/zabytki/muzeum_regionalne_pttk_w_konskich, [15.05.2023]
- <https://regionwielkopolska.pl/turystyka/gry-terenowe/questy/> [13.06.2023]
- <https://muzeumkrakowa.pl/oddzialy/historia-10> [15.05.2023]
- <https://pttk.pl/menu-turysty-muzea-regionalne.html> [15.05.2023]
- www.pttk.kalisz.pl/banner [3.06.2023]
- www.pttk.kalisz.pl/kwesta [12.06.2023]

The role of sightseeing in the protection of cultural assets: traditions and contemporary challenges

Abstract: Since the end of the 18th century, various European countries have been marked by a trend towards comprehensive learning about native history and cultural and natural relics. In the next century, organizations began to be established specifically for this purpose to enable their members to participate in excursions and meetings, and undertake various activities to learn about and popularize knowledge of regions. The formation of similar organizations in the Polish lands was hampered by the partitioning of the country. In 1873, however, Towarzystwo Tatrzańskie (the Tatra Society) was successfully established in Galicia, and in 1906, Polskie Towarzystwo Krajoznawcze (the Polish Sightseeing Society) was founded in Warsaw. Among the important goals of their activities, these organizations emphasized the care of historical monuments, amassing collections, and creating regional museums. After Poland regained its independence in 1918, the activities of these associations were able to extend over the entire country, and in 1950, they merged to form Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze (the Polish Tourist and Sightseeing Society), which has been in operation to the present day.

The aim of the present paper was to show the contribution of the Polish sightseeing movement to the preservation of cultural assets. The issues were presented chronologically and problematically, focusing primarily on such issues as the establishment of museums, the protection of monuments, and their inventory. The paper also presents remarks on the contemporary challenges of the protection of cultural legacy faced by sightseeing experts. Problems with financing the activities of

the Polish Tourist and Sightseeing Society and the declining number of members have led, among others, to the loss of many museums run by the Society, and abandoning of some of the initiatives undertaken before. It seems that some of the activities would be worth starting again (for example, the organization of joint conventions and training with provincial heritage conservators). Given the actual possibilities, however, the main efforts of the sightseeing experts should be focused on preserving the current museum facilities run by the Polish Tourist and Sightseeing Society, and educational activities aimed at making tourists aware of the values inherent in cultural heritage. Tour guides in particular have a major role to play in this regard.

Keywords: sightseeing, protection of cultural assets, museology, inventory of monuments